

XVII. Yüzyılda Sahibü'l Hayrat Bir Ağa: Hazine Kethüdası Merhum Said Mustafa Ağa ibn-i Muhammed' in Kurduğu Vakıf ve Vakıfnâmesi

A Benefactor In The 17th Century: The Foundation and The Foundation Deed Established by the Deceased Owner of Goodness, Treasury Steward Late Said Mustafa Ağa Son of the Muhammed

ÖZET

Osmanlı Devleti mali açıdan para,mücevher veeşyaların depolandığı padişahın özel hazinesi olan iç hazine ve bütün gelirlerin toplandığı dış hazine olmak üzere iki büyük hazineye sahiptir.Hazine kethüdası, Enderun'a bağlıhazine koğuşunun zabitiydi. Bu göreve padişahın en yakınında bulunan hizmet grubuna has odalı ağalar atanmaktadır. On yedinci yüzyılın ortalarında iç hazineyi idare eden personelin başında hazinedar başı ve onun yanında hazinedar başının yardımcısı olarak hazine kethüdası bulunurdu. Daha sonra hazine kethüdası hazinenin başına getirilerek hazine gelir giderlerinin tespiti hususunda sorumlu tutulmuştur. Burada bahsi geçen sahibü'l hayrat, ifadesi hayır yapmak amacı ile meydana getirilen vakıf eser sahibi demektir. Vakıflar, dinî, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan farklı türleri bulunmakla beraber bunlar içerisinde yer alan para vakfına dair uygulamada nakit para vakfedilmekte olup bu suretle vakfa konu olan ana sermaye olduğu gibi korunmakta, para çeşitli şekillerde işletilerek vakıf giderleri için gelir elde edilmekte ve bu gelir vakfiyede öngörülen hizmetlerin finansmanında kullanılmaktadır. 17. yüzyılda kurulduğu bilinen bir para vakfı örneği olarak bu çalışmada ele alınan konu, Hazine Ağası Mustafa Ağa'nın kurduğu vakfın nasıl idare edileceği, hademe-i hayrata verilecek yevmiyeler hakkındaki vakıfnâme suretinin tahliline yönelik olacaktır. Bu sayede Osmanlı vakıf kültürü ve vakıf kurucularının sadece belli bir zümreden ibaret olmadığı toplumun farklı kesimleri nezdinde de vakıf kurucularının mevcudiyetine isabet olunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sahibü'l hayrat, Para Vakfı, Hazine, Kethüda, Vakfiye.

ABSTRACT

The Ottoman Empire had two large treasuries: the inner treasury, which was the private treasury of the sultan where money, jewels and belongings were stored, and the outer treasury where all revenues were collected. The treasurer was the officer of the treasury ward connected to the Enderun. Those appointed to this position were the Ağa's with special rooms who served closest to the sultan. In the mid-17th century, the head of the personel managing the inner treasury was the chief treasurer, followed by the treasurer's assistant. Later, the treasurer became the head of the treasury. Owner of goodness means the owner of a foundation created for the purpose of doing good. Foundations, while having different types from religious, social, cultural and economic perspectives, in Money foundations that fall under these categories, the principal capital subject to the foundation is preserved, money is operated in various ways to generate income, and this income is used to finance the services envisaged in the foundation deed. The subject of this study, as an example of a Money foundation known to have been established in the 17th century, focuses on theanalysis of the text of the foundation regarding how the foundation established by Treasury Mustafa Ağa will be managed and the daily wages to be given to the servants of charity.

Keywords: Owner of goodness, The Foundation of Money, Treasury, Steward, foundationdeed

GİRİŞ

İslam Medeniyeti'nin önemli unsurlarından birini teşkil eden ve hayrî bir müessese şeklinde kurulan vakıf, sözlükte '*durmak; durdurmak, alıkoymak*' gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Terim olarak ise '*bir malın sahibi tarafından dinî, sosyal ve hayrî bir amaç için ebediyen tahsis edilmesi*' şeklinde tanımlanmaktadır. (Günay,2012: s.75)

Bir vakıf eserin oluşumu için fakihlerin de üzerinde önemle durdukları temel unsurlar şunlardır;

“-vakıf işleminin irade beyanı (*sîga*),

-vakfeden (*vâkıf*),

-vakfedilen mal (*mevkuf*)

Rümeysa Kars ¹

How to Cite This Article

Kars, R. (2026). XVII. yüzyılda sahibü'l hayrat bir ağa: Hazine kethüdası merhum Said Mustafa ağa ibn-i Muhammed' in kurduğu vakıf ve vakıfnâmesi. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 12(1), 124-130. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18405727>

Arrival: 01 December 2025
Published: 28 January 2026

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Doç. Dr. , Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Nevşehir-Türkiye, ORCID: 0000-0001-5176-1107.

-vakıftan yararlananlar (mevkûfün aleyh)” şeklinde dört unsuru vardır. (Ballar, 2008:s. 25; Ertem, 1999: s.111).

Tarih boyunca vakıflar, yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örneğini teşkil etmişlerdir. Belli bir amaç doğrultusunda vakfı kuran kişiye *vâkıf*, bağışladığı mal varlığına ise *mevkuf* denilmektedir. Vakıf, aslında hukukî bir akdi ifade etmekle birlikte zamanla vakfa gelir sağlayan akar ve hayır işlerine sarf edilmek üzere oluşturulan hayratı belirtmek için de kullanılmıştır. (Yediyıldız, 1999: s. 30)

Vakıflar aracılığıyla *vâkıf*, ihtiyacından fazla mal varlığını döner sermaye mantığıyla kamu yararına tasarruf ederek hem israfın önlenmesini sağlamakta hem de ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. (Şahin, 1986: s. 237; Güzel, 1988: s. 396-97). Osmanlı döneminde vakıfların oluşumu belirli şartlara bağlıydı. İslâm hukukunda vakıf işlemi sözlü bir hukukî tasarrufa bağlı olarak gerçekleşir. Usulüne uygun biçimde kurulup hâkim kararıyla tescil edilen, vasiyet şeklinde ölüme bağlı bir tasarrufla yapılan, tesis amacına uygun yararlanılmaya başlanan vakıflar, İslam hukukçularının ittifakıyla bağlayıcılık kazanırdı. (Akgündüz, 1988: s.87)

Vakfı kuracak olan kimse farklı şekillerde vakıf kurabilirdi. “*Bunlardan birincisi; tescil suretiyle; vâkıf, kadıya müracaat edip bir vakıf kurmak istediğini bildirir. Kadı gereken şartlarda bir sorun olmaması durumunda şahitlerin huzurunda vakfın kuruluşunu tescil ederdi. İkincisi, vasiyet etmek suretiyle; vâkıf, ölmeden önce vasiyet etmesi suretiyle kurulan vakıftır. Vâkıfın mirasçıları yoksa mal varlığının tamamı, varsa üçte birini vasiyet etmek suretiyle vakf edebilir. Üçüncüsü, fiil ve hareketle; bir kimse mülkü olan bir arsa üzerinde cami inşa ettirip, ezan okutturup halkın camide cemaatle namaz kılmasına müsaade eder. Kendisi de bu cemaatin içinde yer alırsa bu cami vakıf halini alır.*” (Kazıcı, 2014: s. 45-46)

Vâkıf olacak kişide birtakım nitelikler aranırdı. İslâm hukukçularının ittifakıyla *vâkıfın*, “*temlik ve teberruya ehil olması yani âkil bâliğ, reşid, hür ve hacir altına alınmamış bulunması*” gerekir. Vakıf konusu malın özel mülk, dinen yararlanılması mübah (mütekavvim) ve sonradan anlaşmazlığa yol açmayacak ölçüde belirli olması gerektiği konusunda İslam hukukçuları ittifak etmiştir. Vakfedilecek mal, bu husus çerçevesinde *vâkıfın* mülkü olması, vakf olacak malın akar olması yani ev, daire, dükkan, ağaç, arazi gibi gelir getiren taşınmaz ya da taşınır mallar olmalı, vakfedilen malın niteliği açık ve net bir biçimde belirtilmeli, gelecekteki bir duruma bağlı olarak vakıf kurulmamalı, vakıf ebedî olmalı, vakfın faydalanacağı kişiler belirli olmalıdır. Bunun yanında vakfın belirli ve sürekli bir amaca sahip olması gerekmektedir. (Yediyıldız, 1999: s. 496; Kazıcı, 2014; Erkilet, 1994: s. 86)

Hayratın sürdürülebilirliği onun düzenli biçimde işlenmesini sağlayan gelir kaynaklarına (arazi, bina, para gibi) sahip olmasına bağlıdır. Bunlara “*asl-ı vakf*” yahut akar/ akarât deniliyordu. (Yediyıldız, 2012: s. 480). Vakıf hizmetlerinin yürütülebilmesi açısından vakfa tahsis edilen mal varlıklarının, menkul kıymetlerin veya gayrimenkullerin geri dönüşü, vakfın amacını gerçekleştirecek faaliyetleri yürütecek seviyede olmalıdır. Vakfın faaliyetinin amacını belirleme yetkisi kurucusuna aittir. Vakfı kuran kişi belirli şartlar dâhilinde vakfın amacını belirleyebilir. (Akbulut, 2007: s. 62).

“Vakfın menfaatlerinin ait bulunduğu cihete, yani lehine vakıf yapılan kişi ve gruplara “*mevkûfün aleyh, meşrûtün leh, masraf-ı vakıf*” adı verilmektedir. Mevkûfün aleyhi genel olarak vakıflarda fakirler, öğrenciler ve gaziler gibi genel bir nitelik veya unvan belirtilerek zikredilmektedir. (Günay, 2012)

“*Bazen mevkufun aleyh kapsamına evladlar da dahil edilmekte olup bu tür vakıflara zürri vakıf adı verilmektedir. Bu bağlamda vakıf evladı, vakfedenin (vâkıfın) çocuklarını veya teknik ifadeyle fûrunu (alt soyunu) anlatmak için kullanılan hukuki bir tabirdir. Esas itibarıyla vakıf evladı, o vakfın Vakfiye senedinde sayılan koşulları sağlayan kişi ya da kişileri ifade eder. Bu kavram uygulamada, kişinin vakıf evladiyetinin tespiti davalarıyla karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, başvuru yapan kişinin vakfın gelirlerine müstehik vakıf evladı olduğu hususu mahkeme kararı ile tespit edilmelidir. Bazı vakıflarda Kur'an-ı Kerim okunması için tahsisat yapıldığı, vakıflarda mütevellilik vazifesinin vâkıfın evlatlarına intikal ettiği beyan edilir. Vakıf gelirlerinin idamesi için bu vazifenin özenle yürütülmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Vâkıfın vefatından sonra yöneticilik vazifesi oğluna- kızına, sonra onun evlâdına ve evlâd-ı evlâdına nesil ve a'kâbına... şeklindeki şartlarla belirtilmiştir.*” (Mengüç, 2021: s. 595-96). “*Bir vakfın nasıl yönetilip işletileceği, vakfedilen maldan kimlerin hangi esas ve ölçüler içinde yararlanacağı vakfiyesinde açıkça belirtilmelidir. Vakfedilen mal kamu malı statüsündedir ve satılamaz, hibe edilemez, hiçbir şekilde özel mülke dönüştürülemez. Vakıf mallarının işletilmesi ve kiraya verilmesi vakfiyedeki şartlara göre ve rayiç bedelle yapılır.*” (Türkoğlu, 2013: s. 196)

Vakfın işlerini vakfiye şartlarına uygun biçimde yönetmek ve gözetmek üzere tayin edilen kişiye “*mütevelli*” veya “*nâzır*” denilmektedir. Vakıf üzerinde velâyet hakkına sahip kişi ve makamların kimlerden oluştuğu,

bunların görev ve yetkileri, hak ve sorumlulukları, vakıf hakkındaki tasarrufları, tevliyet görevinin sona ermesi veya devri, geçici yahut sürekli statüde yeni görevlilerin tayini, vakıfla ilgili görevler, vakıf gelirlerinin taksimi, vakıf idarelerinin denetimi, vakıfla ilgili davalar ve bunlarda zaman aşımı gibi konular genel fıkıh eserlerinde ve vakfa dair literatürde ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Mütevellî ve diğer kamu görevlilerinin vakıflar hakkındaki tasarrufları vakfı koruyup gözetme şartıyla geçerli sayılmıştır. (Günay, 2012)

Vakıflar, oluşumlarına göre bir kaç farklı şekilde sınıflandırılabilir. Yararlananlar açısından vakıflar, hayrî ve zürri kısımlarına ayrılır. Hayrî vakıflar doğrudan doğruya hayır amacıyla kurulan ve yararlananları fakirler, yolcular, öğrenciler gibi genel bir nitelendirme ile belirlenen kişiler olan vakıflardır. Vakıftan yararlananların vakfedenin zengin veya fakir hısımlarından meydana geldiği ve fakirlerin yararlanması bunların ortadan kalkması şartına bağlandığı vakıflara zürri vakıflar denilmektedir. Bu tür vakıflara evlâtlık veya ehlî vakıf adı da verilmektedir. (Günay, 2012; Yediyıldız, 1999: s. 482) Kendilerinden yararlanma biçimleri açısından vakıflar, aynı ile faydalanılanlar ve aynı ile faydalanılmayanlar diye iki kısma ayrılır. Bunlar da iki gruba ayrılır. Birincisi mâbed, mektep, kütüphane, misafirhane, çeşme, kuyu, köprü, ribât ve umumi mezarlık gibi herkesin faydalanabileceği, ikincisi imaret, hastahane ve dulhâne gibi sadece fakirlerin yararlanabileceği kurumlardır. Aynı ile faydalanılmayan vakıflar kendilerinden doğrudan doğruya değil gelirleri sayesinde yararlanan vakıflardır. Bu tür vakıflarda topluma verilen hizmetin devamını sağlamak için ihtiyaç duyulan sermaye, vakfın işletilmesiyle elde edilir. Gelirinden yararlanan arazi, bağ, bahçe ve maden ocağı gibi vakıf gayri menkullere “*müstegallât*”, üstü kapalı iş hanı, çarşı ve ev gibi akarlara da “*müsakkafât*” denilmektedir. (Akyıldız ve Abay, 2017: s. 144)

Vakıflar, bağış tipine göre ise menkul ve gayri menkul olarak sınıflandırılmışlardır. Gayri menkul vakıflar, kira getiren bir mülkün bağışlanmasını içerir. Vakfedilen maldan elde edilen yıllık kira geliri gayrimenkul vakfını finanse eder. (Kazıcı, 2014; Akgündüz, 2000: s. 85) Önemli miktarda yıllık gelir getiren böylesi bir mal varlığına sahip olan vakıf, yüzyıllar boyu işlevini sürdürebilir. Ayrıca sadece nakit sermaye ile de vakıf kurmak mümkündür. Bu tür vakıflar, *para vakıfları* adıyla adlandırılırdı. Bu durumda, bağışlanan nakit yatırıma dönüştürülür ve elde edilen gelir, vakfın belirlenen amaçlarına akıtılırdı. (Kazıcı, 2014)

Gayrimenkul Vakıfları, daha basit bir şekilde işlemekteydi. Sermayelerinin ya dükkanlar, hamamlar ya da başka tür kira oluşturan emlak olduğu şehir merkezlerinde, ya da ekilebilir arazi şeklinde olduğu kırsal alanlarda vakfedilirdi. İkinci durumda, söz konusu arazi ortakçılık ile işletilirdi. (Akgündüz, 2000) Para vakıfları, üç şekilde nemalandırılır. *Bidâa*, kârın tamamının sermaye sahibine ait olduğu; *müddârebe* ise kârın anlaşılmaya göre taksim edildiği emek-sermaye şirketleridir. Ancak sermaye batabileceğinden, bu iki usul risklidir. Bu sebeple daha emniyetli veya menfaatli bir usul tatbik edilmiştir. O da *muamele-i şer’iyye*’dir. Burada kredi ihtiyacı olan kimseye, istediği para borç olarak verilir. Ayrıca kalem, mendil, kitap gibi ucuz bir mal, yüksek fiyatla veresiye satılır. Bu fazlalığa faiz denir; ama bu, şeraitin men ettiği ribâ değildir. (Ekinci, 2020: s.1-6)

Osmanlıların resmi mezhebi olan Hanefî mezhebinde, İmam Ebu Hanîfe ve İmam Ebu Yusuf’a göre para vakfî esasen caiz değildir. Çünkü bu iki imama göre, ancak gayri menkuller ve vakfedilmesi hakkında nass bulunan menkuller vakfedilebilir. Mezhebin üçüncü direği İmam Muhammed Şeybânî’ye göre, vakfedilmesi insanlar arasında örf olmuş menkuller vakfedilebilir. Para vakfî de böyledir. Mezhebin dördüncü imamı Züfer de para vakfına açıkça cevaz vermiştir. Şeyhülislâm Sa’dî Efendi, bizzat para vakfî kurmuş; ribhinin, yani kârının her gün anne ve babasının kabri başında birer cüz okuyan iki dârü’l-kurrâ (hafız mektebi) talebesine verilmesini şart etmiştir. (Ekinci, 2020) Para vakıfları yoluyla, halkın kredi ihtiyacı karşılandığı gibi, ilim adamları da maddi olarak destekleniyordu.

Bu çalışmada incelenen vakıfnâmeden hareketle vakfın içeriğinin menkul bir içeriğe sahip olduğu para vakfî olarak değerlendirilebileceği düşünülebilir. Osmanlı Arşivi’nden tedarik olunan vakıfnâmenin transkripsiyonu yapılarak içeriği hakkında belge analizine yönelik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Padişah, hanedan üyeleri ve devlet yönetici kadrosunun vakıf hizmetleri konusunda duyalılıkları aşikârdır. Bunu yardımlaşma, dayanışma ve sosyal devlet politikasının bir aracı mesabesinde görmüşlerdir. Vakıf teşkilini hem bizzat gerçekleştirmişler hem de teşvik etmişlerdir. Toplum nezdinde çok sayıda örneğine rastlanan vakıf eser bina etme olgusuna aynı zamanda sarayda görev yapan pek çok şahsın dahi vakıf hizmetlerinde faal oluşları hasebiyle rastlanabilmektedir. Hazine kethüdası olarak görev yürüten Said Mustafa Ağa ibn-i el-Hac Muhammed adlı şahsın da kendi adına para vakfî kurmuş olduğu saptanabilmektedir.

Hazine Kethüdası Said Mustafa Ağa ibn-i el-Hac Muhammed Hakkında

Kethüda, Osmanlı devlet teşkilatında bazı devlet görevlilerinin işlerini yürüten yardımcı, vekil anlamına gelmektedir. Hazine² kethüdası, Enderun'a bağlı hazine koğuşunun zabitiydi. Bu göreve padişahın en yakınında hizmet eden has odalı ağalar atanmaktadır. 17. yy ortalarında iç hazineyi idare eden personelin başında hazinedar başı ve yardımcısı hazine kethüdası gelirdi. Daha sonra hazine kethüdası hazinenin başına geçmiştir.(Dıvrak, 2021: s. 71-72)

Said Mustafa Ağa ibn-i el-Hac Muhammed adlı sahibü'l hayratın ifa ettiği vazifeler, ilgili vakıfnâme suretinde şu şekilde beyan edilmiştir. "Sahibü'l hayrat Said Mustafa Ağa ibn-i el-Hac Muhammed, 1059 Receb'inde katib-i hazine olub* 1064 muharreminde hane-i hassaya ref' olub 1067 mah-ı Ramazan'ın nisfında kethüdalığa teşrif buyurdular*" (BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34, v.1) vâkıfa övgü dolu sözler vakıfnâme metninde karşılaşılan bir husustur. Bu hususa ilişkin bir beyit yine metin içerisinde yer almıştır."**Mustafa Ağa oldu kethüdamız *Ana lütf eylesün bar'ıyyü hüdamız* vücudiyle şeref buldu hazine* sürura irdi kamu kalb-i hazine* (BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34, v.2) Bu ifadelerin ardından Mustafa Ağa'nın yürüttüğü diğer vazifeler ve yerine getirilen kethüda ağasının ismi de şu şekilde beyan edilmiştir; "*Sahibü'l hayrat Mustafa Ağa, 1072 cemazie'l-ahirde mahruse-i Edrene'de Erzurum Beylerbeyiliği ile bahri mend ü ber-murad olub 1068 zilka'desinde bari-i halifeden has odaya giden Yazıcı Ali Ağa kethüda-yı mezbur yerine hazine kethüdalığı ihsan olundu.*" (BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34,v.2)

Said Mustafa Ağa ibn-i el-Hac Muhammed'in Vakıfnamesi'nin Değerlendirilmesi

Künye Bilgileri

ESER ADI: Hazine Ağası Mustafa Ağa Para Vakfı

YER NUMARASI: BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34

YAPRAK SAYISI: 5

KÜTÜPHANE: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi

KOLEKSİYON: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi,

KONU: Vakıf

DİL: Türkçe

GENEL NOTLAR: Eser okunaklı bir biçimde kaleme alınmış olup, nesih ve kırma usulü kullanılmıştır. Vakıfnâmenin oluşturulduğu zaman H.29.12.1069/17 Eylül 1659 ile tarihlenmiştir.

Vakıfnâme Sureti

Vakfın sıhhati için Kadı siciline kaydedilmesi önemli bir husustur. Şöyle ki vâkıfın vakfettiği mülkünün niteliğini ve miktarını ve bunların nasıl işletileceğini, gelir ve giderlerinin hangi esaslar özelinde yapılacağını gösteren ve hakimın vakfa dair hükmünü içeren vakfiye/ vakıfnâme adlı bir nevi senet hükmünde bir belgenin bu bağlamda hazırlanması gerekmektedir. (Ertem, 1999)

Vakıfname, *Giriş (dibace, mukaddime)* kısmıyla başlamaktadır. Bu kısımda Allah'a hamd ve sena, Rasulullah'a salat ve selam ifadeleri geçmektedir. Şöyle ki "*Zülkadri'r-refiu ve'l cahî 'ül mani'ül vasi ki be melikü'l ehad olan Yüce Allah'a hamd ve varoluşuyla aleme şeref bahşeden nebisi Muhammed'e salat ve selam olsun*" ifadeleri ile başlamaktadır. ". (BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34, v.1)

Hazine kethüdası Mustafa Ağa'nın vakıfnamesinde, vakıf sahibi Mustafa Ağa bahsinde görevleri, saray-ı cedid-i sultanî ve harem-i muhterem-i hakanîde* bi'l-fiil hazine-i amire kethüdası olan hayrat ve hasenat sahibi, saadet ve iyiliklerin rağbet göreni, itibarlı, kıymetli, merhum ve mağfur Allahu teala kabrini nurlandırın ve mekanını cennet eylesin övgü ve dua ifadeleri sıralanmaktadır. (BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34, v.1) Bundan sonra iyilik ve hayır işlerine yöneldiği ve vefatından sonra vekili oğlu Süleyman Çelebi

² Hazine, sözlük anlamı olarak "bir şeyi biriktirmek, saklamak" anlamındaki 'hazn' kökünden mekân adı olan 'hizâne' kelimesinden türemiştir. (Develioğlu, 2007: s. 351; Şemseddin Sami Bey, 2009: s. 567) Terim olarak devletlerin para, mücevher, değerli takı gibi eşyalarının korunduğu, gelirlerin toplandığı ve harcamaların yapıldığı yerlere 'hazine' denilmektedir.(Uzunçarşılı, 1978: s. 73 ; Orhonlu, 1998, s. 130). Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın son çeyreğine kadar iç ve dış olmak üzere iki hazine mevcuttur. Bunlardan ilki Hazine-i Amire, Divan-ı Hümayun, Mirî, Birun, Taşra, Dış hazine gibi isimlerle anılır ve tüm devlet gelirlerini toplayıp belirli kanunlarla gerekli yerlere sarf eden hazinedir. Bir diğeri daha çok para, mücevher, değerli eşyaların toplanarak ihtiyaç duyulması halinde mirî hazineye yardım eden Enderun, Hassa, İç Hazine gibi adlarla anılanıdır. İlk hazinenin idaresi veziri-i âzam'ın yetkisi dahilinde , ikinci yani iç hazinenin idaresi hazinedar başının emrinde olup gerçekte iki hazine de padişaha bağlıdır. Yılın bitiminde, dış hazine yani maliye hazinesinde artan fazla para, iç hazineye aktarılırdı. (Terzi, 2000: s. 1 - 4; Uzunçarşılı, 1988a: s. 362-363)

aracılığıyla Hicri 1069 Cemaziyelahir ayında vakfın şartlarını kabul edilmiş, icare(kiralama), tefviz(tevdi etme, bırakma) ve şer'i şartlar tamamlanarak vakfın kurulduğu şer'i esaslara uygun ikrar ve tescil işleminin gerçekleştiği belirtilmiştir. (BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34, v.2) Vakfı kurduğu esnada hayatta olduğu kethüdalığı esnasında hayır işlerine yöneldiği çıkarımında bulunmak mümkündür. Nitekim metnin diğer kısımlarında akabinde beylerbeyilik yaptığı dahi belirtilmişti. Ancak vakfın zuhuru için vekili Mustafa Ağa'nın oğlu Süleyman Çelebi ve müteveli Mustafa Ağa'nın kardeşi Hüseyin Ağa ibn-i el-Hac Muhammed kadı huzurunda tescil işlemini gerçekleştirmişlerdir. Nitekim vakfın tüm şartları yerine getirilmeden sıhhat kazanması mümkün görünmemektedir.

VAKFIN ADI: Mustafa ağa Para Vakfı

KURULDUĞU YER: İstanbul

KURULUŞ TARİHİ: H.29.12.1069/17 Eylül 1659

VÂKIF: Said Mustafa Ağa ibn-i el-Hac Muhammed

MÜVEKKİL: Süleyman Çelebi ibn-i said Mustafa Ağa

VAKFIN MÜTEVELLİSİ VE TEVLİYET KAİDELERİ: Atabe-i Aliyye-i sultaniyyede bazerganbaşı olan Hüseyin Ağa ibn-i el-Hac Muhammed kethüdası olanlar vakf-ı mezbura nazır ve amir nezaret-i muraî olub* yevmi 4 akçe vazife verile* ve yine hazine-i amire-i sultaniye katibi* olanlar vakf-ı mezbure katibi olub irad ve masrafına ihtimam göstereyin. (BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34, v.3)

"Vakfın kuruluş amacı, *şiga*, belirtilirken yine Allah rızasına erişme, sahibü'l hayrat ve hasenat olarak adını duyurma arzusu dile getirilmiştir. "(BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34, v.1) Vakfın kuruluş amacının geçtiği kısım; sene 1060 şehr-i Ramazan el-mübarekte bu defterin ketb-i şüruh olunmuştur ki hazine-i amire gılmanlarının vakıf akçeleri bu ana dek bazerganbaşı³lara verilüb muvaceheleri zamanı geldikçe alınırdı. Hala bazergan-ı hace⁴ hazırda olan cümle 3 bin elli kıt'a riyal gurus küsur alınub ahir yerlere kimine rahm ve kimine yalnız müşküle verilmeğin her sene kimden alınub ve kime virilürse ale'l-infıdad ismi ve resmi ve sene ve şehri ve yevmi ile bu deftere kayd idüb gaflet itmeyeler zira fi zamanena akçenin tahsil-i müteessirdir herkese verilmeye ya köy raiyyasın ya saray ağalarına verile katib olan karındaşlarımıza bu güne tekayyüd eğerci zahmetdar lakin fi sebilillah çekilen zahmet sebeb-i rahmet ve bais ü devlettir heman hakk-ı sübhanehu Teala bu makamı teşrif iden karındaşlarımızı dünya ve ahrette mümtaz ve şerefraz ve mes'ud eyleye amin hürmete nur-i mübin kendüleründen ricamız budur ki bu hakîr ve pür-taksîr Said Mustafa bin el-Hac Muhammed'i hayır dua ile yâd eyleyeler men temanem hattı bi maned der karayn nuştem ola maneyadır ki (BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34, v.5)

MEVKUF: 3 bin 50 kıt'a riyal gurusmeblağ-ı mevkuf ibaresinden para vakfedildiği akar olarak merhum Mustafa ağa'nın terekesinden akar sağlanacağına yönelik ibareler yer almaktadır.

MEVKUFUN ALEYH: Şart ibaresinin geçtiği kısımda vakıftan yararlanacak olanlar açıkça beyan edilmiştir. Şöyle şart eylediler. Vakfedilen akçe, herkese verilmeye ya köy raiyyasın ya saray ağalarına verile katib olan karındaşlarımıza sur-i şerife ve göçlerde dahi müdavemet ettirilmeğe nazır ve müteveli olanlar kemal-i mertebe-i tekayyüd ve ihtimam eyleyeler* ve vâkıf-ı mumaileyhi hayatta iken meblağ-ı mevkuf-i mezburesiyle inde'l iktiza-yı vakfa infa' ve evlâ akar iştirâ oluna* ve mesarif-i mezkureden sonra * rîc-i mersumeden fazla kalan meblağ-ı asl-i mal olan meblağ-ı mevkuf-i mezbure zımm/zamm oluna deyu şurut ve tayin-i kuyud eylediler*hidmet-i kitabeti mukabelesinde yevmi 3 akçe vazifeye mutasarrıf ola* ve hazine-i mezkurede imam olanlar her Cuma gecesi 1 sure-i Yasin-i şerif tilavet idüb* ve sevabını ruh-i vâkıf-ı mumaileyhe ahd idüb yevmi 2 akçe vazifeye mutasarrıf ola* ve her sene Ramazan-ı şerif'te Cuma ve bazar irtesi gicelerinde umuman hazine-i mezkure hüddamının masraflarına vakf-ı mezburun müsaadesi üzere birer sahan muhallebi ve birer sahan sütlü aş vesair taamı Ramazanına müstevfi tabhı ve ihzar ve akçesi ric-i mezkurdan eda olunub taksirat olunmaya* ve ric-i mezkurdan miktar-ı kifayesiyle her sene Ramazan-ı şerifde hüddam-ı mezkurenin taam-ı sofraları ve kaşıkları vesair sofrâ alâtı iştirâ ve tecdid oluna bu mukabelede zikr olunan hüddam Cuma gün Bağdadi salavat-ı fahr-i odaya geldiklerinde müctemian 3'er ihlâs-ı şerif ve 1'er Fatiha-yı şerife kıraat idüb* sevabını ruh-i vâkıf-ı mumaileyhe ve kâtib-i karındaşlarımıza malum olsun ki müracaalardan gelen akçe-i el-iradat bu radde çeküb nesih ile yazalar ve cameşuylara ve sabuna harc olanı el-ihracat deyu radde çeküb kırma ile yazalar ve cameşuyculara gah 3 bin gah 2 bin 700, 800 verilir ve eğer bir yoldaşın cameşuy veyahud makromesin zayı iderlerse ol verilecek akçeden ola yoldaşın cameşuy akçesin

³ Bazerganbaşı:bezirgan, tüccar anlamına gelmektedir. Bezirganbaşı ise padişahın kullanacağı çuha,bez,tülbent gibi eşyaları sağlamak ve bunları korumakla görevli kimsedir.(Detaylı bilgi için bkz: Develioğlu,2003:568)

⁴ Bazergan-ı hace: uluslararası ticaret mensuplarıdır.

verirler kanun böyledir gaflet olunmaya zira çok zayi iderler ve hem fenaya yıkarlar güğümbaşlı olan karındaşlarımız dahi mukayyed olmağa lazımdır .”(BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34, v.3-4)

BEDDUA /SONUÇ KISMI: Eğer kisede baki kalan akçe bin akçe tefazül ider ve kethüda hazretlerine ilam idüb asl-ı akçeye ilhak idüb müracaaya virmesine sa'y ideler ve mum akçesine dahi kezalik say' ideler her kim bunları sa'y idüb tefazülüne ve hıfzına sa'y iderse hakk-ı sübhanehu Teala hesabın ve edasın göre.” (BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34, v.5) fi sebilillah çekilen zahmet sebeb-i rahmet ve bais ü devlettir heman hakk-ı sübhanehu Teala bu makamı teşrif iden karındaşlarımızı dünya ve ahrette mümtaz ve şerefraz ve mes'ud eyleye amin hürmete nur-i Mübin kendüleründen ricamız budur ki bu hakîr ve pür-taksîr Said Mustafa bin el-Hac Muhammed'i hayır dua ile yâd eyleyeler men temanem hattı bi manend der karayn nuştem ola maneyadır ki (BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34, v.5) Bu kısımda fazla gelen akçenin vakfın asl-ı malına dahil edilmesi zayi ederlerse Allah'ın gazabına uğrayacaklarına yönelik beddua kısmı da vakfın idamesi için bir önlem hükmündedir. Allah rızası için çekilen zahmet, rahmettir denilerek dünya ve ahireti kurtarmak için hayır faaliyetlerinin ehemmiyeti üzerinde durulmakta ve bu hayrı yapan Mustafa Ağa'nın hayır dualarla yâd edilmesi temennisiyle ilgili vakfiye nihayet bulmaktadır.

SONUÇ

Vakıfların kuruluş nedenlerinin temelini oluşturan dini inançlardır ki buradaki gaye Allah'ın rızasına erme, iyi bir Müslüman olma, yaşarken ve öldükten sonra dahi sevap kazanma maksadına hizmet eder. İkinci neden sosyal nedenlerdir ki bunun örneklerini hanlar, hamamlar, kervansaraylar, imarethane, aşevleri, hastaneler gibi toplumun istifadesine sunulan hayır kuruluşları oluşturur. Üçüncü neden ise kültürel nedenlerdir ki bunun örneklerini medreseler ve kütüphaneler gibi medeniyetin, eğitilmiş toplumun temellerinin atıldığı kuruluşlar teşkil eder. Bunun yanında Osmanlı vakıf sisteminin diğer vakıflardan ayrıldığı husus, mal varlıklarının nakit para olarak da vakfedilebilir olmasıdır. Vakfedilen bu paralar çeşitli usullerle işletiliyor ve elde edilen gelir hayır cihetine sarfediliyordu. Hayrat sayesinde ihtiyaç sahipleri bu kuruluşlardan gereksinimlerini gideriyordu.

Çalışmaya konu olan Sahibü'l hayrat hazine kethüdası Said Mustafa Ağa ibn-i el-Hac Muhammed, 1059 Receb'inde hazine katibi idi. 1064 muharreminde hane-i hassaya terfi ederek 1067 Ramazan ayının ortalarında kethüdalığa teşrif buyruldu. “ *Sahibü'l hayrat Mustafa Ağa, 1072 cemazie'l-ahirde mahruse-i Edrene'de Erzurum Beylerbeyliği vazifesine atanmış, 1068 zilka'desinde bari-i halifeden has odaya giden Yazıcı Ali Ağa kethüda-yı mezbur yerine hazine kethüdalığı ihsan olundu. Bu vazifeye gelmesinden bir süre sonra kendi mal varlığından tahsis ettiği 3 bin 50 kıt'a riyal guruşu nukud vakfı olacak şekilde vakfetmiştir. Vekili olarak oğlu Süleyman Çelebi ve mütevellî bazerganbaşı olan Hüseyin Ağa ibn-i el-Hac Muhammed tayin olunmuştur. Kethüdalarına 4 akçe yevmiye vazife bahşişi tayin olunmuştur. Yevmiye, bir günlük çalışma karşılığı olan ücret demektir. Vakıf hizmeti yürütenler için vakıf gelirlerinden tahsil olunacak meblağ, bu suretle tedarik olunmuştur. Sosyal açıdan hizmetlerin devam edebilmesi emeğin karşılık bulmasıyla eşdeğer bir mahiyet arz etmektedir.*

Said Mustafa Ağa sarayda itibar sahibi, övgüye layık bir şahsiyettir. Oluşturduğu vakıf meblağı sarayda görevli hademe-i hayrata verilecek yevmiyeler hakkındadır. Bu çalışma Osmanlı medeniyetinde vakıf kurumunun toplum nezdinde taşıdığı değeri göstermesi açısından önem arz etmektedir. Sarayda hazine kethüdalığı görevini yürüten bir şahsın vakıf kurumuna hizmetten geri durmadığı bu oluşumun her detayına riayet edilmesinin şart koşulması ve vakfın zuhurunda zürri bir gaye ile yakınlarının tevliyet vazifesini ifayla görevlendirilmesi ekonomik gayenin de bir tezahürü olmalıdır.

Para vakıfları, genellikle büyük toprak sahipleri, tüccarlar, devlet görevlileri veya zengin aileler tarafından kuruluyordu. Bu vakıfların gelirleri genellikle nemâ yani kâr payı üzerinden , ticaret ya da kira gelirlerinden tedarik olunuyordu.

17. yüzyıl özelinde vakıf hizmetleri içerisinde bilhassa para vakıfları, toplumun refahını artıran, sosyal yardımlaşma sağlayan ve eğitime destek veren önemli kurumlar olarak tarih sahnesinde yer almıştır. Ekonomik hayatın önemli bir parçası olan bu vakıflar, Osmanlı'da hayır işlerinin organize edilmesinde ve devletle halk arasındaki bağın güçlendirilmesinde etkin bir rol oynamıştır. Osmanlı yönetimi bu dönemde savaşlar ve isyanlarla uğraşırken iç ekonomik dengelerin de bozulduğu söylenebilir. Tarımda verimliliğin azalması, askeri harcamaların artması ve genel olarak ekonomik zorluklar ve yönetsel sorunlar bu dönem vakıflarının işleyişine zaman zaman sekte vursa da vakıf kurma faaliyetlerinin hız kesmeden devam etmesi suretiyle hizmetin ebediliği muhafaza edilebilmiştir.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, (BOA. TSMA-e. e 5450/1, 745-34, H.29.12.1069/17 Eylül 1659)

- Afyoncu,E. (2008), , “Ruzname”, *DİA*, İstanbul: (35): 276-78.
- Akbulut, İ. (2007). “Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi”. *Vakıflar Dergisi*, (30): 61-72
- Akgündüz, A.(1988), “İslam Hukukunda Ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi”, Ankara
- Akgündüz,A.(2000),”İcareteyn”, *DİA*, İstanbul: (21): 389-391.
- Akyıldız,Y.& Abay A.R.(2017), “Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (7/15), 140-157.
- Ballar, S. (2008). *Yeni Vakıflar Hukuku*. Seçkin, İstanbul.
- Berki, A. (1965). “Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkişafı ve Tekâmülü, Cemîyet ve Fertlere Sağladığı Faideler”. *Vakıflar Dergisi*,(6): 9-13
- Çizakça, M. (2000). *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları*. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul
- Dıvrak, U. (2021). “XVII. Yüzyılda Elit Bir Ağa: Hazine Kethüdası Ali Ağa ve Serveti”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (53): 71-91
- Ekinci, E. B. (2020). “Osmanlı’ nın Faizsiz Kredi ve Sosyal Sigorta Kaynağı- Para Vakıfları”, *Derin Tarih*, Aralık: 1-6
- Erkilet, Ş. (1994). “Vakıflarda Mali Kaynakların ve Fonların İşletilmesi, Geliştirilmesi, Vakıf Gelirlerinin Dönemsel Tahlili ve Öneriler”. *Vakıf Haftası Dergisi* (11): 85-103.
- Ertem, A. (1999). *Osmanlı’dan Günümüze Vakıflar*. Divan Dergisi Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul: (6): 111-112.
- Günay, H. M. (2012), “Vakıf”, *DİA*, İstanbul, (42): 475-479.
- Güzel, A. (1988). “Vakıfların Milli Birlikteki Roller ve Demir Baba Türbesi”. *Vakıflar Dergisi*, (20): 395-401.
- Kazıcı, Z. (2014), *Osmanlı’da Vakıf Medeniyeti*, Kayhan, İstanbul.
- Köprülü, B. (1951). “Tarihte Vakıflar” , *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(3-4): 479-518.
- Köprülü, F. (1942). “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”. *Vakıflar Dergisi*, (2): 5-6.
- Mengüç, F. Y. (2021). “Galleye Müstehak Vakıf Evlatlığının Tespiti Davası”, *Adalet Dergisi*, 1/ 66: 595-624.
- Öztürk, N. (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Sahillioğlu, H. (1991). “Avarız”, *DİA*, İstanbul,(4),108-109.)
- Sümer, F. (1988), “Ağa” *DİA*, İstanbul, (1): 451-52.
- Şahin, M. (1986). “Sosyal Değişmede Vakıfların Rolü”. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (21): 231-247.
- Türkoğlu, İ. (2013). “Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”. *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2): 187-196.
- Yediyıldız, B. (2012), ”Vakıf”, *DİA*, İstanbul, (42): 479-486.